

dalom idejében. A helyszín aktuális jelentőséget is biztosít a regénynek, amelyet legutóbb Hans *Janson* is igyekezett kiaknázni „*Rhein-Not*” című regényében. A francia sans-culotte-ok pusztítva járnak végig a német földet, akárcsak most a fekete csapatok. Persze Clara Viebig művésze az aktualitáson túlmenő értéket biztosít nagy tetszéssel fogadott regényének.

Kétségtelenül a mától való menekülni akarás szüli az utóbbi időben tömegesen megjelenő irodalmi, biografikus regényeket is. Nagy egyéni-ségeket életrajza mindenkor fel-emelő olvasmány, különösen művészek, írók, költők életrajzáé, akik sokkal intenzívebben élnek az életet, mint a hétköznapi emberek, akiknek lelkében egész koruk visszatükröződik. Ma, amikor az emberi lelkek tehetetlenül küzdenek a rájuk zúduló életproblémákkal, amikor lassú, nagy változások érlelődnek, kétszeresen tanulságos beletemetkezni elmúlt nagyok élettörténetébe és felismerni, hogy a leglényegesebb, legdöntőbb emberi problémák örökké változatlanok. A termelés az utóbbi négy évben (1919—1922) e téren oly nagy, hogy kénytelenek vagyunk egyszerű felsorolásra szorítkozni, csak a leglényegesebbeket kiemelve. Az osztrák Egid Filek E. Th. A. Hoffmannak emelt emléket („*Der schwarze Strich*”), Goethéről Clara Höfer ír („*Goethe's Ehe*”), hű felolvasójáról Arnold Zweig („*Der Gehilfe*”). Julius Berstl Bürgert választja regénye hőségének („*Überall Molly und Liebe*”), Bruno Willek pedig Hölderlint („*Hölderlin und seine heimliche Maid*”). Wagnerről egy hatalmas regény jelenik meg Zdenko v. Kraft tollából, s végéig Adam Müller-Gutenbrunn, a bansági svábságnak magyargyűlölő írója, hatyúdalaként megírja Lenau életregényét két részben. (I. *Sein Vaterhaus*. II. *Dämonische Jahre*.) — Mindezen regényekben a hősök kilépnek az irodalomtörténet adta elvont kereteikből, hús és vér alakokká válnak, emberekké, nagy erényekkel és nagy hibákkal, közelükbe férkö-zünk és megértjük őket. Persze ritkán sikerül az íróknak valóban művészt adniuk és nem mindig tudnak megbirkózni az alakítás megkötött-ségével.

Eduard *Stucken*, zenei nyelvű drá-

mák ismert szerzője „*Die weissen Götter*” című négykötetes regényében az aztékok földjére vezet bennünket és két kultúra összecsapását mutatja be, mely a fehér faj győzelmével végződik. A kalandos regények, akárcsak a harmincéves háború után, ismét virágkorukat élik, de *Stucken* fantasztikus műve szimbolikus mélységével dícséretes kivételt jelent.

Kevés író mer hozzányúlni a ma problémáihoz. Így Wilhelm *Hegeler*, aki hosszú ideig visszavonultan élt, most megjelent „*Der verschüttete Mensch*” című regényében a háború utáni viszonyokat rajzolja, de a leg-égetőbb kérdésekre nem tud feleletet adni. Walter *Bloem* a zsidókérdést kívánja megoldani egy terjedős regény („*Brüderlichkeit*”) keretében, kevés sikerrel. Thomas *Mann* regény helyett politikai írásokban (Politische Bekenntnisse eines Unpolitischen); „*Die deutsche Republik*”) foglal állást a mai helyzettel szemben, múltó szenzációt aratva.

Közben pedig egy új generáció kezd szót kérni, melynek sok a mondanivalója, de még nem találta meg sajátos kifejezési formáját. A világ-háború megakasztotta fejlődésében, pedig a regényírás hosszú élmény-érlelést követel. Hisszük, hogy hamarosan megküzdi a formai nehézségekkel és megteremti az új kor új regényét.

(Berlin.)

Farkas Gyula.

A mai olasz irodalom. Ha a modern olasz irodalomról esik szó, közönségünknek bizonyára mindenekelőtt egy költő és egy művészi irány jut eszébe: D'Annunzio és a futurizmus. Nagyon különböző értelemben, de mindakettő a múlté. D'Annunzio kész egyéniség. Alig várható már tőle, hogy egy fejledező új világnézet vagy érzésmód kifejezést találjon lantján. A futurizmus halott. A művészetből minden gondolati elemet ki akart kapcsolni, a tiszta érzést, a hamisítatlan emlékképet a nyelv logikumától be nem moeskoltan akarta elénk vetíteni értelmetlen szótágok, tipográfiai különbségek, matematikai jelek segítségével. A *Dinamo* számaait meg a „*Bif* § 2 + 18”-okat ma már senki komolyan nem veszi.

D'Annunzio a múlté, mert a „mester” megszólítás jár neki, a koravén futurizmus csődöt mondott, mert el-

dobta a költészet kifejező eszközét, a nyelvet.

Milyen a ma olasz irodalma?

Kezdjük a felszínen. A háború után mindenütt rendkívül megnőtt és részben kicserélődött az olvasóközönség. Olaszországban ötszörte annyi ember vesz ma könyvet, mint régen. Ennek az új közönségnek ízlése nagyjából még műveletlen, tehát a látszólag legkönnyebb fajsúlyú műfajhoz fordul. Falja a regényeket. A kiadók sietnek ennek a könnyen teljesíthető követelménynek megfelelni. Így keletkezik egy irodalom, mely a közönség napi ízléséhez igazodik s mely nagy példányszámban nyomtatott regényeket dob piacra. Természetesen főleg a nagyvilági életet rajzoló mondaine-elbeszéléseknek van nagy keletjük. Nem szólnak bizonyos fajta újságírókról, kik ilyenkor föl szokták fedezni íróvolumukat és ontják a pornografikus és detektívregényeket. Akadt azonban ennek az iránynak egy kitünő és termékeny írója: a nálunk is kedvelt *Guido da Verona*. Igazi „déraciné”, ki eladja birtokát, hogy versenyistállót tartson. Kitünően ismeri a nagyvilági élet lélektanát, színes képzelete biztosan építi föl a cselekményt, drámai erővel köti meg az elbeszélés csomóját, úgyhogy témáját csaknem mindig sikerül lebilincselővé, érdekessé varázsolnia.

Ez alatt az elegáns életet többkevesebb megfigyelőképességgel rajzoló regényáradat alatt tovább buznognak a régi hagyomány forrásai. Nyugat-Európa egyik országában sincs meg annyira minden vidéknek, minden nyelvjárásnak a maga huzamos hagyományokra visszatekintő irodalma, mint Olaszországban. A franciáknak a „regionalizmus”-t mesterségesen kellett csinálniok, az olaszoknál magától terem. Az írók ma is szívesen tanulmányozzák kis falujuk, városkájuk, vidékük életét és embereit. *Grazia Deledda* legújabb regénye (Az élők Istene 1922), *Luigi Capuana* szicíliai színjátéka: ebben a körben mozognak. Az előbbi regények kozmopolita légköre után szívesen pihenünk meg náluk.

Mélyebben férfoizunk már a mai olasz lélekhez azokat a műveket olvasva, melyek az utolsó évek nemzeti lelkesültségét és szenvedéseit igyekeznek rajzolni. Természetesen sok köztük az önéletírás, melyek

azonban csak kivételesen emelkednek arra a művészi magaslatra, melyet *D'Annunzio* ért el legújabb könyvével. Címe: „Notturmo”. Talán a mester legszebb, legőszintébb, legharmonikusabb könyve. Repülőgépe lezuhant a harc téren. Egy kórházszoza éjjeli sötétjében orvosai teljes modulatlanlanságra kárhoztatták, hogy szeme meggyógyuljon. Nem bír kriptájában tétlenül feküdni s vékony kis papírszalagokra írni kezd a sötétben... írni kezdi a világosság könyvét. Sértett szeme beteg retináján furcsa, színes karikák kavargóznak, azután alakokká, képekké változnak. Élete, emlékei, művészi rajongása, lelkes és szomorú harcéri benyomásai egymás után elevenülnek meg előtte. Erzései most örülten összegabalyodnak, majd ódai szárnyalással dicsérik Róma nagyságát, vagy csendesen elsimulva emlékeznek meg pescarai gyermekeveiről, a szerencsétlen édesanyjáról. *D'Annunzio* most beszél először róluk, mikor a körötte szorgoskodó gyengéd Renata egyedül képviseli számára a világot. Az egész szimfónián valami nagy emberszeretet cseng végig. Líra ennek a könyvnek szövete is, mint *D'Annunzio* minden regényéé. Csakhogy itten melódia és hangszerezés teljesen fedik egymást. Nem az élet mindennapi körülményeit igyekszik líraivá fölesigálni, hanem saját rendkívüli érzéseit önti az őket megillető kifejezésbe. Az a diszsonancia, mely *D'Annunzio* regényeiben sokszor tárgy és hang között mutatkozik, itt harmóniába olvad.

Olaszország másik nagy irodalmi eseménye a háború óta egy kritikusknak, *G. A. Borgesenek* „Rubé” című regénye volt. Társadalmi regény, mely a mai nemzedék küzdelmeinek és lelki válságának kívánja képét adni. Hőse vágyva keresi a tért, melyen hasznos tevékenységet fejthet ki, de lassanként mindenből kiábrándul. Beleveti magát a háborúba, hogy azután végül egy bolognai bolsevista tüntetésben lelje halálát, anélkül hogy ennek az eszmének lenne a vértanúja. A filozófia nagy kérdésein, az élet értelmén való tételődés, az egyéni ambíció, melyből azonban hiányzik a Julien Sorel egézséges hite az életben, lennének tehát jellemzők az új nemzedék lelkiállapotára.

Ennek nyomai tényleg meglátsza-

nak a mai olasz irodalomban is. Itt azonban egy gyors pillantást kell vetnünk az olasz filozófiára, mert *Benedetto Croce* és *Giovanni Gentile* könyvei nem tisztán filozófiai szakmunkák, hanem már tetszetős megírásuk folytán is tágabb közönséghez szólnak. Mindkettő a Roberto Ardigò által képviselt pozitívizmus intermezója után a hegeli idealizmushoz tér vissza. A pozitívizmus életfelfogásában a világ valóban olyan, amilyenek érzékeink mutatják; filozófiájának tehát annyi ágazata van, ahány módja lehetséges a természet és élet megnyilatkozásának. Az idealizmus számára az egyedüli valóság a megismerő *Enje*, melyben a világ bizonyos módon tükröződik. Filozófiájának egyetlen tárgya tehát a lélek (*lo spirito*) s a természettudományok szerinte csak gyakorlati értékkel bírnak. Benedetto Croce főleg az Esztetikát dolgozta ki bőven rendszerében s mint gyakorló kritikus, ő volt különösen az utóbbi évtizedek irodalmi életének eleven lelkiismerete. Giovanni Gentile viszont azt a végső következtetést vonja le az idealizmusból, hogy a bölcsészet feladata a mai egyének, nemzetek, az emberiség lelkének kiképzése a mult és jelen segítségével a jövő érdekében. Ő teremtette meg tulajdonképpen az eddig elhanyagolt olasz filozófiát is, megírva annak történetét, kiemelve fontosságát az emberi gondolkodás történetében. De mivel egyszerűsmind nevelni is akar, a filozófia — számára — összeforr a nevelés tudományával. Ez az *aktualizmus*. Giovanni Gentile jelenleg közoktatásügyi miniszter s azon igyekszik, hogy eszméit megvalósítsa. A pozitívizmus „minél több ismeretet közölni!” elvével szemben a *lélekképzés* álláspontját juttatja érvényre a közoktatásban.

Mindez eléggé megokolja azt a tágabb körű érdeklődést, melyet ma az olasz közönség filozófiai eszmék iránt mutat. Az írók természetesen tovább mennek. Az egyedüli valóság az *En*. De ugyan tényleg valóság-e ez? Hiszen mindenkinek megvan a maga külön lelki tükre, tehát ahány ember, annyiféle igazság. Sőt ugyanaz az egyén is folyton változik. „Multam és jelenem közt — mondja az egyik író (Bone) — egyetlen híd van: a nevem“.

El kellett ezeket mondanunk, hogy

némi fogalmat alkothassunk magunknak arról az íróról, kiről ma legtovább szó esik Olaszországban: *Luigi Pirandello*-ról.

Az olasz színházak leglelkesebb tapsai ma ennek a Sziciliából Rómába származott tanárnak szólnak. Írói pályáját novellákkal és regényekkel kezdette, melyekben mind szabadabban bontakozik ki életnézete és keserű világfelfogása. Ő maga művészetét „humorizmusnak“ nevezi, azt értve ezen, hogy az élet kettős arculatát — a szomorút és komikust — egy pillantásban akarja felölelni. Neki az ember önmagába zárt titok, egy mozdulatot sem tehet anélkül, hogy a többiek félre ne magyaráznák, egy napot sem élhet, hogy önmagával összeütközésbe ne kerülne. Ha az ilyen ember mégis cselekedni akar; ha lázasan iparkodik egyéniségét érvényesíteni és megértetni, mert ennek belső szükségét érzi; ha közben folyton elemzi önmagát s vizsga szemmel igyekszik mások lelkébe látni, — akkor a legkülönösebb problémák és lelki összeütközések robbannak ki a közönséges élet köznapi eseményeiből is. Ebben áll Pirandello drámáinak különös varázsa. Sokszor nincs is megoldásuk, mert nem is lehet. A megkínzott emberek visszatérnek lelki börtönükbe, vagy végül is belenyugszanak, hogy azt a szerepet játsszák, amit mások nekik tulajdonítanak. Pirandello precíz, száraz, meztelen prózájának ez a legjellemzőbb mondata: „nem értem...“

Eszerint tehát — Pirandello színpadán — senki saját egyéniségét hamisítatlanul nem játszhatja az életben! Azaz mégis, van két kivétel: az őriilt, kit mindenki meghagy „tévhitében“; és a művészalkotta egyéniség. Az előbbit a „IV. Henrik“-ben, az utóbbit a „Hat személy szerzöt keres“ című darabjában mutatja be Pirandello. 1917 óta tizenegyi darabját adták elő olasz és külföldi színpadokon. Ez a kettő avatta méltán a legnagyobb sikert.

Pirandello mellett még *Roberto Bracco* pszichológiai drámáit és *Sem Benelli* történeti darabját kell megemlítenünk.

Az idealizmus, melyből az olasz filozófia új erőt és hitet merített, valami keserű székszpis forrásává lett tehát a költészet számára. Részben ennek is tulajdonítható, hogy igazi

nagy lírikus nem jelentkezik ma Carducci és D'Annunzio örökségeért.

Van azonban az olasz idealizmusnak egy harmadik arca is. Ha Pirandellónak véletlenül eszébe jutna e három arcot drámává „humorizálni“, ez utolsó kétségtelenül *Giovanni Papini*-ről mintázná. Az is a filozófiából indult ki. Végiglelkésedett minden gondolatrendszer, míg könyvet írt a „Filozófia alkonyá“-ról. Volt futurista, szerkesztett irodalmi és háborúra lázító nacionalista folyóiratot, míg mindentől kiábrándulva, megírta lelki kálváriájának megkapó elmékiratait. 1915 óta teljesen a költészet felé fordult. Ma klasszikus, hívő katolikus és pacifista — bizonyosság rá a „Jézus élete“. (1921.) Egymásra következő nagy freskókat kapunk ebben a könyvben, mely nem a tudós, hanem a költő műve. Egyedüli forrásai az evangéliumok és még néhány nélkülözhetetlen könyv. Közben történeti, erkölcsi, vallásos reflexiók, szimbólikus magyarázatok szövődnek az elbeszélésbe, melyek gyakran egészen egyéniék és aktuálisak: így mikor a kapitalizmus és a gyűlölködés ellen irányulnak. Mert Papini itt is forradalmár. A katolicizmus szerepét egyéni, modern beállításban látja. Sem a renaissance-festészet csinos, tiszta kis Betlehemének, sem a megalkuvó langyos hitnek nem barátja. Jézus életének örök igazságát akarja a mai emberek lelkéhez közelebb hozni, mert szerinte az a mag, melyet a Megváltó elvetett, máig sem csirázott ki. S Papini ma Olaszországnak kétségtelenül egyik legkiválóbb prózaírója. Metsző hangú, vagdalkozó kritikáinak félelmetes éle csilán fel a „Jézus életé“-nek nem egy lapján is.

Ezek röviden az új olasz irodalom irányai és legfontosabb írói. Sokan úgy látják, hogy szabad szárnyalását, a mult nagy hagyományainak továbblendülését megakasztja túlságos érzékenysége gondolatok, filozófiai problémák iránt. Az ifjabb kritika sóvárogva várja a nagy költőt, Carducci, D'Annunzio örökösét, ki még a jövőben késik, s vágyóvda hívja a fantáziát. *Kastner Jenő.*

ÚJABB MŰKINCS-LELETEK

Szoborleletek Athénben. A görög archaikus művészetnek az az utolsó korszaka, midőn a kelet merev szel-

lemének és formai kötöttségének bilincseit lerázva, fiatalos merészséggel és a fölfedező örömmel fog hozzá a test és a lélek felszabadításához, még a legavatottabbak részére is minduntalan meglepetéssel szolgál. Ilyen örvendetes meglepetést hoztak azok a szobortalapzatok, melyek az elmúlt esztendőben a Dipylon tájékán Themistokles falaiból kerültek elő. A talapzatokat gazdag reliefdísz borítja, melyeknek tárgyva egy hadbavonulási jelenet kivételével: a palestrák élete. Itt egy a modern hockey-ra emlékeztető labdajáték kezdő fázisát látjuk magunk előtt, amint két előrehajló ifjú kampós bottal igyekszik a földön fekvő labdát mögöttük feszülten várakozó csapattársaik felé gurítani, hogy részükre a kezdő ütést biztosítsa. Amott előkelő athéni ifjak gyakorolják magukat a gerelyvetésben, futásban és labdabobásban. Egy harmadik reliefen pedig két egymással szembenülő ifjú azzal szórakozik, hogy poráron tartott kutyát és macskát úszítanak egymásra. A mozdulatok mindenütt telve vannak a friss megfigyelés közvetlenségével, de az első próbálkozás érdekessége is érzik még rajtuk. A művész a hátsó nézet ábrázolásától sem riadt vissza, a gerelyvető testtartásának és hajlásának merész ritmusában pedig már benne van Myron és Pythagoras művészetének az ígérete. Ezek a reliefs Kleisthenes Athénjének a termékei. 510 és 500 között, abban az időben készültek, midőn a görögség az emberi test esodálatos dinamikai készséget, atletikai kultúrájával kifejlesztve, azt a művészi ábrázolás legmagasabb érték kategóriájává avatta. Oly művészeti korszak alkotásaival állunk szemben, mely nem fél a problémától, hanem keresi őket. Ez a szellemi mozgékonyosság, a kutatásnak, a keresésnek, a törekvésnek ez a nyughatlan ösztöne a görögség kulturális világjelentőségének a talizmánja. A mozgásban levő emberi testnek azt a minden nehézséggel szembenező, szenvedélyes kultuszát, amiről ezek a reliefs tanúskodnak, eddig csak az egykorú edényfestők alkotásairól ismertük. A mozdulatábrázolás problémájának ezek a fanatikusai nem győznek betelni megfigyeléseik értékesítésével. Ezeknek a szenvedélyes keresőknek a szelleme és felfogása él a mi reliefjeinken, melyek különösen a „Panaitios mester“ edényképei-